

דבר העורך

אני גאה ושמח להציג לפניכם את הגיליון החדש של כתב העת **ביטחון סוציאלי**. המאמרים בגיליון זה הם תמהיל מגוון של מחקרים חשובים, מקוריים ומעניינים, הממחישים את חשיבות המחקר והאקדמיה ותרומתם לקידום ולפיתוח המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי. בגיליון מוצגות נקודות מבט שונות – של נשים ואימהות חד-הוריות, של משפחות שבהן האם מרוויחה יותר מהאב, של שביעות רצון המבוטחים מהמוסד לביטוח לאומי.

המאמר הפותח את הגיליון הוא של פרופ' ליאת קוליק, ובכותרתו מוצגת השאלה "אם אין אני לי מי לי?". מחקר זה עוסק באוכלוסייה ייחודית, אך כבדת משקל, בכל הנוגע לתופעת העוני: אימהות חד-הוריות דלות משאבים כלכליים. מדובר בדפוס משפחתי – משפחה שבראשה עומדת אם עצמאית – העתיד ככל הנראה להוסיף ולהשתרש בשנים הקרובות. נשים אלה סובלות לעיתים מהזרה ומאפליה, ועקב כך אף חוות עוני ומצוקה. במסגרת ההתמודדות עם האתגרים שדפוס משפחתי חדש זה מציב לקובעי המדיניות החברתית, מתעוררות שאלות גם ברמת הפרט: איך משאב אישי, התושייה העצמית, יכול להשפיע על מידת יכולתן של אימהות חד-הוריות לגייס משאבים חברתיים. המחקר מדגיש כיצד לימוד ועיצוב התערבויות בתחום העוני אינו יכול להתעלם מהקשרים חברתיים ספציפיים או מההיבטים האישיים של התופעה.

המאמר השני בגיליון זה, מאת פרופ' ליאת קוליק ושל ד"ר דן רמון, **כשאמא מרוויחה יותר מאבא**, מביא לקוראים נקודת מבט מגדרית לתופעה חברתית אחרת שמקרינה על עיצוב המדיניות החברתית העכשווית: מצב שבו האם מרוויחה יותר מהאב. בשונה מהמאמר הקודם, המתמקד ברמת המיקרו, נקודת מבטה של האם החד-הורית, מאמר זה מגביה ראות, ועוסק ברמת המזו – רמת התא המשפחתי הזוגי. מן המפורסמות הוא שדפוסי העיצוב ההיסטוריים של מדינת הרווחה זכו לביקורת קשה מצד פמיניסטיות, שהבליטו כיצד הנצחו תוכניות רווחה שונות תפיסות סקסיסטיות אודות "מקומה" של האישה במשפחה ובחברה. על רקע ביקורת זו, ולצד השינויים החברתיים העצומים שהתחוללו במאה שנים האחרונות, חיוני לבחון את ההשלכות של מציאות שבה לנשים תפקיד שונה לחלוטין מזה של הגברים – ולעיתים חשוב אף יותר – בכל הנוגע לייצור ההכנסה לתא המשפחתי הזוגי. מחקר זה תורם אפוא רבות ליכולת להבין את ההשלכות החברתיות של מציאות חברתית חדשה ורלוונטית זו, ואף מפנה את תשומת הלב לצורך להביא בחשבון את ממצאיו בתהליכי עיצוב מדיניות חברתית עדכנית.

המאמר השלישי בגיליון זה מגביה את זווית המבט המחקרית אף יותר, ועוסק ברמת המקור – רמת היציבות הפיננסית של המוסד לביטוח לאומי, הארגון החשוב והמרכזי, שתפקידו להבטיח לתושבי ישראל ביטחון סוציאלי. מאמרה של מיכל קורא מפנה זרקור מחקרי לאחת הסוגיות הבערות ביותר בהקשר של איתנותו הכספית של המוסד לביטוח לאומי: הגירעון השוטף הצפוי לכרסם בתוך שני עשורים בתוכניות הביטוחיות. כפי שד"ר קורא מצביעה, משברים חברתיים אינם בלתי נמנעים, וגירעון כלכלי אינו גזירת גורל. מדובר במציאות שניתן לזהות את מקורותיה, ולהציע פתרונות שימנעו אותה. אולם לא די בזיהוי הבעיות ובהצגת הפתרונות. נדרש שאֵלה המופקדים על איתורם יאמצו מדיניות חברתית שתאפשר את יישומם. מאמרה של ד"ר קורא חושף אפוא את השלכות המצב הקיים ואת הפתרונות האפשריים שיתקנו אותו.

מאמרם של מיכאלה אסולין, אופיר פינטו ושאול נמרודי עוסק גם הוא במוסד לביטוח לאומי, ומציג הפעם היבט חדש וחשוב בתחום הביטחון הסוציאלי בישראל: שביעות הרצון של מבוטחי המוסד לביטוח לאומי. בציבוריות הפופוליסטית הישראלית נוח לעיתים מזומנות לגורמים מסוימים להבליט את אי שביעות הרצון של מבוטחי המוסד לביטוח לאומי. לא שאין הצדקה לאי שביעות הרצון, אבל יש לזכור שלעיתים הבלטה מוגזמת של ביטויי אי שביעות הרצון מונעת, לא מתוך רצון כן לשפר את תפקודו או את פעילותו של גוף מרכזי זה, אלא מתוך כוונה לשחוק את כוחו ולצמצם את פעילותו. מכאן נובעת חשיבותו של מחקר מדעי המבקש לבחון את שביעות הרצון של מבוטחי המוסד לביטוח לאומי ולהבין את הקשר בין משתנים שונים, כגון משתנים אישיים, ארגוניים וכאלה הנוגעים לאינטראקציה עצמה. המחקר יכול גם לאפשר למוסד לביטוח לאומי לשפר את פעילותו באופן שיגביר את שביעות הרצון של המבוטחים ואת אמון הציבור בו.

חותם את הגיליון מאמרם של אורי קנדל, אופיר פינטו ורענן סוליציאנו-קינן, המתחבר לשני המאמרים שלפניו. כקודמו גם הוא מתמקד במבוטחי המוסד לביטוח לאומי, אך בהקשר שונה לחלוטין: מבוטחים שאינם עומדים בחובתם לשלם את דמי הביטוח. עד היום נחקרה מעט מאוד סוגיית אלה שאינם משלמים את דמי הביטוח הלאומי. מטבע הדברים יש לתופעת אי תשלום דמי הביטוח קשר ישיר לאיתנותו הפיננסית, אבל ייתכן שהיא קשורה גם לשביעות (או אי שביעות) הרצון של המבוטחים. מחקר זה מנסה להעמיק את ההבנה בנוגע לקשרים שבין מאפיינים אישיים של המבוטחים לבין תופעת האי-תשלום בפועל. אם כן, גם כאן הבנת המציאות – הכרת ההקשרים והמשתנים המביאים לתופעה – היא היא המפתח לעיצוב פתרונות מדיניות העשויים להביא לשינוי המציאות בתחום ולאימוצם.

סדרת המאמרים שבגיליון זה מתווספת למאות מאמרים שפורסמו לאורך השנים בכתב עת זה, ותרמו – כל מאמר וכל מחקר בדרכו הייחודית – לפיתוח הידע ולהפצת הנתונים שעמדו לרשות מעצבי המדיניות החברתית בישראל. מאמרים אלה גם זכו וזוכים להכרה ולנראות. ואם בקרב מי מהקוראים של כתב עת זה יש עדיין ספקות בנוגע לפוטנציאל הרב הטמון במאמרים המפורסמים בו, אביא שתי דוגמאות מהשנה האחרונה שיפריכו אותם. בשני מקרים

השתמשו בתי משפט בישראל במאמרים ובממצאי מחקרים שפורסמו בביטחון סוציאלי כדי לבסס את הכרעותיהם בפסקי דין חשובים ותקדימיים.

הדוגמה הראשונה היא מאמרו של תמר שורף-זיו, עידית בליט-כהן ומימי איזנשטדט, **התארגנות של נפגעות מדיניות הדיור הציבורי בישראל: הבחירה במאבק** (ביטחון סוציאלי, 106, עמ' 123, 2019) שזכה להתייחסות מעמיקה במסגרת פסק דין חשוב ותקדימי של כב' השופטת מיכל אגמון-גונן, בפסק דין בפרשת עת"מ 28922-03-17, דבורה אלבו נ' משרד הבינוי והשיכון, שעסק בבקשתה של אם חד הורית לשלושה ילדים לקבל דיור ציבורי ממשרד השיכון. בפסק דינו שביטל את החלטת משרד השיכון לדחות את בקשת העותרת, נעזר בית המשפט רבות בממצאי המחקר שפורסם בביטחון סוציאלי, והדגים בכך איך ניתן לתרגם מחקר חברתי-מדעי לשינוי מדיניות.

הדוגמה השנייה היא פסק הדין של בית המשפט המחוזי בתל אביב יפו, בעת"מ 28857-06-17, עמותת חברות הסיעוד ואח' נ' משרד הביטחון, שעסק בחוקיותו ובסבירותו של המכרז של משרד הביטחון להענקת שירותי סיעוד לנכי צה"ל, תוך התייחסות לתנאי ההעסקה (הירודים) של המלווים הנותנים טיפול סיעודי לנכי צה"ל. גם בפסק דין זה נעזרה כב' השופטת מיכל אגמון-גונן בנימוקה להצדקת עמדתה במאמר שפורסם בביטחון סוציאלי. הפעם מדובר במאמר של חברת המערכת פרופ' אורלי בנימין, **רכש שירותים חברתיים בישראל כממגדר תנאי העסקה: המשא ומתן בין המדינה למעסיקים זוכי מכרזים** (ביטחון סוציאלי, 98, ע' 39, 2015). בית המשפט מצטט את הראיונות המובאים במאמר ואת ניתוח הממצאים של פרופ' בנימין כדי לבסס את תוצאת פסק הדין.

דוגמאות אלה מלמדות כיצד מחקרים מדעיים ראויים בתחום המדיניות החברתית והביטחון הסוציאלי, הזוכים לפרסום בכתב העת **ביטחון סוציאלי**, אינם רק עוד "מסמך מעלה אבק על מדף הספרים האקדמי"; מדובר בכתב עת חי ותוסס, שהפרסומים המופיעים בו מגיעים לעיניהם של מעצבי מדיניות ומקבלי החלטות, והנתונים המתפרסמים בו מזינים עורכי דין, לוביסטים וקבוצות אינטרס לקידום זכויותיהן של קבוצות מודרות ומוחלשות. אין לי כל ספק שגם המאמרים בגיליון זה ימצאו שימושיים, מועילים ותורמים לפיתוח המדיניות החברתית ולקידום הביטחון הסוציאלי, כל מאמר בתחומו שלו.

לסיום, ברצוני להשתמש בבמה זו ולהודות בשם המערכת כולה לד"ר אהרן כהן, שהיה ראש האגף לגריאטריה במשרד הבריאות ושימש במשך שנים רבות חבר מערכת נאמן בכתב העת. ד"ר כהן תרם רבות מהידע ומהמומחיות שלו בתחום הבריאות בכלל והגריאטריה בפרט, ובמשך השנים השתתף בהערכתם ובשיפוטם של מאמרים רבים. עם סיום תפקידו במשרד הבריאות ביקש ד"ר כהן לפרוש גם מחברותו במערכת, ואנחנו מאחלים לו עוד שנים רבות של פעילות, תרומה ובריאות.

ישראל (איסי) דורון

עורך ראשי